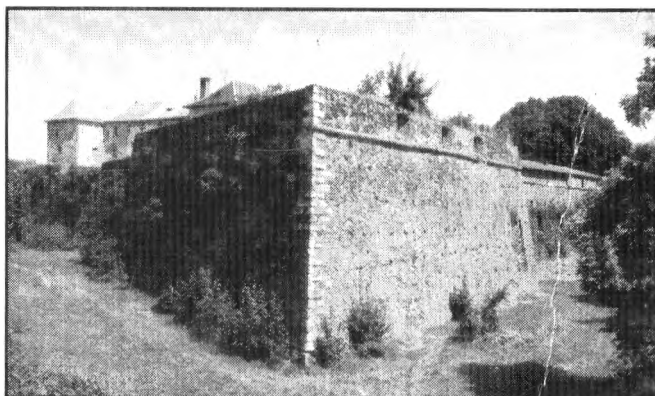

Ужгородський національний університет
Науково-дослідний інститут карпатознавства

CARPATICA – КАРПАТИКА

ВИПУСК-23

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ
ТА ЕТНОЛОГІЇ

Ужгород - 2003

**УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ КАРПАТОЗНАВСТВА**

CARPATICA – KARPATYKA

ВИПУСК – 23

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ
ТА ЕТНОЛОГІЇ**

УЖГОРОД – 2003

Редакційна колегія:

Балагурі Е.А., доктор історичних наук, професор
Блецкан М.І., доктор філософських наук, професор
Вегеш М.М., доктор історичних наук, професор
Віднянський С.В., доктор історичних наук, професор
Данилюк Д.Д., доктор історичних наук, професор
Задорожний В.Є., доктор історичних наук, професор
Котигорошко В.Г., доктор історичних наук, пров.наук.співробітник
Марина В.В., кандидат історичних наук, старший наук.співробітник
Пітюлич М.І., доктор економічних наук, професор
Ресит О.П., член-кореспондент НАН України
Тиводар М.П., доктор історичних наук, професор
Фенич В.І., кандидат історичних наук, доцент

Відповідальні за випуск:

Вегеш М.М., Зан М.П.

Рецензенти:

Король Іван Федорович, завідувач кафедру українознавства
Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права,
доктор історичних наук, професор;

Лендьел Мирослава Олександрівна, кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології Ужгородського національного
університету

Рекомендовано до друку Вченою радою НДІ карпатознавства 28
листопада 2002 р., протокол №8.

Наукове фахове видання, в якому публікуються результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і
кандидата історичних наук / Додаток до постанови ВАК України від
11 квітня 2001 р., №5-05/4. Бюллетень ВАК України, №3, 2001.

© Carpatica – Карпатика. Випуск – 23. Політологічні студії:
історія, теорія, практика, 2003.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ	5
<i>І. Лихтей.</i> БОРОТЬБА ЧЕСЬКОГО ПРАВИТЕЛЯ ВАЦЛАВА ІІ ЗА УГОРСЬКУ КОРОНУ (поч. ХІV ст.)	6
<i>Я. Лаидовський.</i> СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕМІГРАЦІЮ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В 20-30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	21
<i>М. Токар.</i> ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ МІЖВОСННОГО ЗАКАРПАТТЯ У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ	31
<i>В. Тарасюк.</i> АВГУСТИН ВОЛОШИН ПРО СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (на матеріалі публікацій автора в пресі)	42
<i>І. Гапоненко-Товт.</i> ПРОБЛЕМА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ В РАДЯНСЬКО-ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИНАХ В 1944 РОЦІ	47
<i>І. Vovkanuč.</i> SPOLOČENSKO-POLITÍCKÉ ZMENY V KRAJINÁCH VÝCHODNEJ EURÓPY V DRUHEJ POLOVICI ŠTYRIDSIATYCH ROKOV 20. STOROČIA	61
<i>В. Приходько, Т. Сергієнко, І. Сюсько.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	68
<i>В. Мецгер.</i> КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТТЯ У ПРОБЛЕМІ ДИХОТОМІЇ СХІД- ЗАХІД	99
<i>О. Матвієнко.</i> КУЛЬТУРА І ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ	110
<i>А. Головач.</i> СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УГОРЩИНІ	118
<i>О. Лавер.</i> ВТРАТИ НАСЕЛЕННЯ НЕЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1939 - 1945 рр.	130

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародні зв'язки прикордонних регіонів України і Словаччини впродовж минулого десятиліття набули якісно нового характеру. З історичного погляду взаємодія українських і словацьких регіонів базувалася на вікових традиціях добросусідського співжиття наших народів, спільності історичної долі, спорідненості національних культур і широких міжлюдських контактах. Серйозною стартовою базою для розвитку оновленого співробітництва були дружні зв'язки поріднених адміністративно-територіальних одиниць, міст-побратимів і трудових колективів та інтенсивне прикордонне співробітництво України і Словаччини, особливо періоду 1970-1980 рр.

Система українсько-словацького міжрегіонального співробітництва на межі ХХ-ХХІ століть будувалася, однак, на якісно відмінних принципах, ніж на попередньому етапі. По-перше, в основу міжрегіональних і транскордонних зв'язків були покладені загальноєвропейські стандарти взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад та впроваджено види і форми співробітництва, апробовані в Європі. По-друге, уже з початку 1990-х років вдалося повністю усунути попередню заідеологізовану базу і однопартійний диктат (у документах КПСР і КПЧ 1980-х років уся система міжрегіонального співробітництва тлумачилася як "зв'язки по лінії місцевих партійних організацій" і, дійсно, будь-які "інтернаціональні" контакти здійснювалися виключно з дозволу і під контролем відповідних компартійних органів) та перейти до принципу доцільності і погодженої реалізації взаємних інтересів суб'єктів міжрегіонального і транскордонного співробітництва. По-третє, лібералізація системи зовнішніх контактів суттєво розширила коло безпосередніх учасників українсько-словацької

міжрегіональної і транскордонної взаємодії та дозволила поглибити економічні форми співробітництва. По-четверте, саме з ініціативи українських і словацьких прикордонних адміністративно-територіальних одиниць впроваджено першу багатосторонню форму транскордонного (міжрегіонального) співробітництва України з державами Центрально-Східної Європи – у лютому 1993 р. була заснована міжнародна асоціація “Карпатський Єврорегіон”. І, найголовніше, міжрегіональне, транскордонне співробітництво стало невід’ємною складовою частиною системи міждержавних стосунків, їх особливим рівнем або підсистемою (зберігаючи, однак, і власну специфіку та правосуб’єктність) уже незалежних України і Словаччини і грало важливу роль у становленні і розвитку двохсторонніх добросусідських відносин.

Об’єктивні якісні зміни українсько-словацького співробітництва на рівні регіонів впродовж 1990-х років прискорили формування в українській і словацькій історіографії нових методологічних підходів до вивчення такого феномену сучасних міжнародних відносин. Основну увагу дослідники, однак, сконцентрували на єврорегіональній формі співробітництва. Популяризації європейського досвіду регіональної політики, транскордонних і міжрегіональних відносин присвячена серія видань, які вийшли під егідою американського Інституту Схід-Захід та його Київського центру.¹ Спробу узагальнити досвід діяльності Карпатського Єврорегіону зробили ужгородські вчені в невеликих оглядових і рекламно-пропагандистських публікаціях.¹ Але більш поглиблений аналіз транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону був здійснений у серії українсько-словацьких публікацій за результатами обговорення незалежними експертами на міжнародних конференціях 2000-2002 рр. проблем ролі Карпатського Єврорегіону у зміцненні системи безпеки, економічного співробітництва, забезпечення міжетнічної злагоди і запобігання виникненню нових ліній розмежування після введення шенгенського режиму на кордонах в Центрально-Східній Європі.¹ Незважаючи на те, що єврорегіони на сучасному етапі є однією з вищих інституційних форм транскордонного (міжрегіонального) співробітництва, слід

враховувати, що ними не вичерпуються всі напрямки, види і форми співпраці між регіонами України та Словаччини. А якісні зміни в українсько-словацькому співробітництві на рівні регіонів протягом 1990-х років відбувалися досить суперечливо, і попередні, так звані прикордонні зв'язки не відразу трансформувалися в транскордонне і євро регіональне співробітництво.

Становлення нової системи співробітництва між прикордонними українськими і словацькими регіонами було значним чином пов'язано із загальною специфікою перехідного періоду в двохсторонніх українсько-словацьких контактах на межі 1980-1990-х років. В Україні, принаймні, до 1991 р. зберігалася модель заідеологізованого співробітництва і майже повний контроль місцевих компартійних органів над сферою зовнішніх зв'язків на регіональному рівні. Незважаючи на кардинальні суспільно-політичні зміни в сусідніх державах Центрально-Східної Європи, внаслідок демократичних революцій 1989-1990 рр., радянський партійний апарат за інерцією продовжував діяти в міжрегіональних стосунках за застарілою схемою.

У фондах ДАЗО нами виявлено ряд нових документів, які вказують на шаблонні методи керівництва компартійними органами регіонального рівня системою співробітництва Закарпатської області з сусідніми адміністративно-територіальними одиницями Чехословаччини, Угорщини та Румунії на зламі 1980-1990-х років.

Так, 8 травня 1990 р. Закарпатський обласний комітет Комуністичної партії України схвалив постанову "Про основні напрями та план співробітництва Закарпатського обкому Компартії України з партійними комітетами демократичної орієнтації, які створені в Саболч-Сатмарській області Угорської Республіки, Сату-Марському повіті Румунії, Східно-Словацькому краї ЧСФР на 1990 рік".² З часу демократичних революцій в Чехословаччині та Румунії минуло уже півроку. Суспільно-політичні зміни в Угорщині відбувалися майже рік. Відповідно, ситуація в прикордонних регіонах цих країн, які знаходилися по сусідству із Закарпаттям, суттєво змінилася. Принаймні, уже завершувалася декомунізація владно-політичної

сфери. Тому, не було ніякого сенсу продовжувати виключно компартійні зв'язки по лінії "місцевих парторганів". І, формально, Закарпатський обком врахував нову ситуацію.

Пунктом 2 вищевказаної постанови міським і районним компартійним комітетам дозволялося "самостійно встановлювати контакти з місцевими органами і організаціями партій демократичної орієнтації поріднених районів для ознайомлення з формами і методами їх діяльності, виявлення співпадаючих позицій і підходів в політичній роботі і розвитку співробітництва на цій основі."³ Однак, в додатку до постанови

тексті основних напрямів і плану першим пунктом в 1990 р. обкомом КПУ передбачалося направити і прийняти групи партійних працівників для обміну досвідом ідеологічної і організаційної роботи партійних організацій в кількості 3-5 чоловік строком до 5 днів, зокрема з "обміну досвідом роботи з питань підвищення ролі партії в політичній системі на сучасному етапі"⁴ І це при тому, що компартії в сусідніх країнах ще в 1989 р. повністю втратили монополію на владу і перестали бути "керівною і спрямовуючою силою" суспільства та "ядром" політичної системи.

Ще одіознішими були положення пункту 2 плану Закарпатського обкому КПУ щодо прикордонних міжпартійних зв'язків : "Направити групи лекторів партійних комітетів для обміну досвідом лекційної пропаганди та виступів з проблем внутрішньої і зовнішньої політики, зокрема на слідуючі теми: Боротьба партії за революційне оновлення життя радянського суспільства на основі рішень ХХУІІІ з'їзду КПРС; ХХУІІІ з'їзд КПРС і його значення для дальшого розвитку соціалізму..."⁵ Навряд, чи когось в Чехословаччині, де до весни 1990 р. була повністю дсмонтована модель "радянського соціалізму", цікавили ці трафаретні ще в СРСР теми.

З цитованих та інших архівних документів складається враження, що місцеві компартійні органи в західноукраїнських прикордонних областях на зламі 1980-1990-х років існували начебто в "задзеркаллі" - ізольовано від бурхливих кардинальних змін в сусідніх постсоціалістичних державах. Так, в інформації за підписом першого секретаря Закарпатського обкому КПУ до ЦК КПРС від 28 листопада 1989 р.

стверджувалося, що обком, міськкоми і райкоми компартії "спільно з партійними організаціями Саболч-Сатмарської області УР, Східно-Словацького краю ЧССР і Сату-Марського повіту СРР активізували розвиток дружніх зв'язків, збільшилася їх інтенсивність, підвищилася оперативність в здійсненні ділового взаємовигідного співробітництва".⁶ Таке писалося в той час, коли в Чехословаччині 17 листопада 1989 р. відбулася демократична революція, і Компартія Чехословаччини та її організації на місцях були паралізовані, а "Громадянський форум" за підтримки мас на переговорах із владою добився задоволення вимог опозиції про реконструкцію уряду і Федеральних Зборів та відміни конституційних положень про керівну роль КПЧ. З тексту документу – інформації Закарпатського обкому КПУ до ЦК КПРС чітко видно, як лише похапцем на сторінці 5 додатково було вдруковане останнє речення: "Обком партії аналізує процеси, які відбуваються в соціалістичних країнах, виробляє нові форми співробітництва".⁷

Регіональні компартійні органи, однак, були вчасно і детально поінформовані щодо процесів у сусідніх країнах та їх прикордонних з Україною адміністративно-територіальних одиницях. Зокрема, представники партійної номенклатури прикордонних областей Чехословаччини та Угорщини постійно інформували радянську сторону щодо подій у своїх державах. На основі відомостей, отриманих під час зустрічей з членами керівництва регіональних організацій колишніх правлячих партій ідеологічний відділ Закарпатського обкому КПУ готував оглядові довідки про ситуацію в суміжних словацьких, угорських і румунських адміністративно-територіальних одиницях. В Оперативній інформації відділу для секретаріату обкому станом на 25 грудня 1989 р. ситуація у Східнославацькому краї характеризувалася наступним чином: на рівні крайкому КПС із 13 членів бюро залишилися 7 чоловік, позаяк інші подали у відставку, в т. ч. 3 секретарі крайкому; 2 секретарі крайкому, в т.ч. перший – Міхал Шпак знаходяться під домашнім арештом; змінилося 8 із 15 перших секретарів міськкомів і райкомів партії; в місцевих органах КПС відбирають будови і приміщення, так в Міхаловецькому районі приміщення райкому передано громадським організаціям, а

секретарю райкому і помічнику виділено всього одну кімнату в іншій будові; під час мітингів і маніфестацій в Східно-Словацькому краї з'являються гасла "Геть КПЧ!", "Комуністи, не заважайте працювати!"; в містах і районах краю, як стверджували керівники крайкому КПС, створені спеціальні контрольні комісії за діяльністю членів КПЧ; виникли проблеми із працевлаштуванням колишніх працівників партапарату; закриваються крайові відділення Вищої партійної школи та інститути марксизму-ленінізму в вузах.⁸

Разом з тим, ідеологічний відділ Закарпатського обкому КПУ робить оптимістичний висновок, що: "... у цілому в Східно-Словацькому краї обстановка стабілізується. У теперішній час нема відкритих виступів проти всієї партії (критикується тільки апарат, окремі його керівники)... Звинувачень на адресу СРСР за ввід союзних військ в 1968 році до ЧССР не спостерігається".⁹

24 січня 1990 р. до секретаріату обкому була подана чергова інформація сектору зарубіжних зв'язків ідеологічного відділу про становище у Східно-Словацькому краї, підготовлена за результатами зустрічі 18 січня з представниками крайкому КПЧ. Останні повідомили, що в Східній Словаччині, як і в цілому по країні, розпускаються компартійні організації в правоохоронних органах, трудових колективах, обласних установах. Ліквідується крайовий комітет Компартії Словаччини (КПС), майно і приміщення якого до кінця лютого 1990 р. повинне бути передано державним органам та громадським організаціям. Чисельність Кошицької міської організації КПС скоротилася за 2 місяці з 24 до 7 тис. чол. внаслідок масового виходу комуністів із рядів партії.¹⁰

Словацькі представники уже попередньо пропонували українській стороні провести традиційний мітинг дружби на радянсько-чехословацькому кордоні у травні 1990 р. під егідою не компартійних органів, а регіональних органів державної влади та товариств дружби.¹¹

6 травня 1990 р. , незважаючи на проблеми з обох сторін, все-таки відбувся мітинг на радянсько-чехословацькому кордоні. В інформації ідеологічного відділу для секретаріату, поданий лише 25 травня, вказувалося, що словацька сторона

“боязко, нерішуче в особі тільки крайового національного комітету та товариств дружби намагалася вирішувати деякі питання, пов’язані з проведенням мітингу. Посилаючись на відсутність реальної влади, коштів, ситуації, яка склалася в країні, словацькі товариші просили нас, щоб ми взяли на себе вирішення всіх основних організаційних і фінансових питань. Все це було зроблено і мітинг пройшов на хорошому організаційному і політичному рівні, отримав високу оцінку з боку керівництва обох сторін, значної частини учасників зустрічі, яких нараховувалося більше 8-ми тисяч чоловік”.¹²

Дещо дисонансом до цих реляцій звучить наступне: “Обстановка, яка передувала підготовці до мітингу, а також в день його проведення в Східно-Словацькому краї, була досить напруженою. Приймалися спроби з боку окремих груп, представників різних політичних партій не допустити його проведення. На квартирах партійних працівників, керівників підприємств, які підтримують дружні зв’язки, роздавалися анонімні телефонні дзвінки з “порадами” не виїжджати на мітинг, не направляти людей, а окремі з них були з відвертими погрозами. В день проведення мітингу на трасі Коціце-Ужгород в окремих населених пунктах групами молодих людей проводилось пікетування з вимогою не приймати участь в ньому. У зв’язку з цим, представники районів Закарпатської області, зокрема, Воловецького не мали змоги зустрітись з колегами по роботі... Не з’явилися на мітинг і колишні працівники Східно-Словацького крайкому КПС.”¹³

Загалом, українська сторона в особі обкому і надалі бачила в такому масовому заході насамперед переважно політико-ідейну акцію. Як свідчить здійснений нами аналіз архівних документів, варто вважати, що масовою акцією на радянсько-чехословацькому кордоні в травні 1990 р. фактично завершується етап розвитку українсько-словацького прикордонного співробітництва на заідеологізованих, політичних засадах. Схвалений обкомом КПУ 8 травня 1990 р. план співробітництва з “товаришами” в прикордонних областях Чехословаччини, Угорщини і Румунії не мав шансу на реалізацію. Однак, інерція компартійного керівництва всією системою прикордонних зв’язків з українського боку ще

продовжувалася. Але вона не знаходила відгуку в нових політичних сил Чехословаччини. А після перших чехословацьких демократичних виборів 1990 р. і формування на їх базі нових органів влади на всіх рівнях будь-яка політична база старого взірця для розвитку міжрегіонального співробітництва уже не мала жодного сенсу.

Оцінюючи, однак, об'єктивно результати перехідного періоду функціонування системи українсько-словацького прикордонного співробітництва в 1989-1990 рр., слід зазначити наступне:

По-перше, незважаючи на принципові відмінності в характері політичних режимів у СРСР і Чехословаччині і, відповідно, в західноукраїнських і східнославацьких прикордонних регіонах, міжрегіональні зв'язки не були припинені або різко розірвані. Поступово від переважно міжпартійних зв'язків (структур колишніх правлячих партій) вони еволюціонували до взаємодії регіональних і місцевих органів влади.

По-друге, попередня система "дружнього співробітництва", особливо внаслідок лібералізації з другої половини 1980-х років контактів українських і словацьких підприємств, організацій, нерідко за ініціативою регіональних і місцевих компартійних структур, які, слід визнати, постійно апелювали до вищих партійних та державних органів з вимогами надання пільг прикордонному економічному співробітництву, встановлення прямих зв'язків між трудовими колективами та інше створили базу для того, щоб прикордонні торговельні, виробничо-коопераційні контакти інтенсивно переростали в систему економічного транскордонного співробітництва українських і словацьких суб'єктів господарської діяльності на ринкових принципах.

Згідно з архівними даними, впродовж 1986-1989 рр. чисельність взаємообміну лише організованими групами між Закарпатською областю і Східнославацьким краєм збільшилася майже десятикратно. Так, в 1986 р. Східну Словаччину по лінії "місцевих зв'язків" відвідало 2379 закарпатців у складі 174 груп. І, навпаки, в Закарпатті того ж року було прийнято 160 східнославацьких груп у складі 2034 чол.¹⁴ А в 1989 р. із

Закарпаття до східнославацьких партнерів виїхали уже 2182 групи у складі 25666 чол. У свою чергу, в 1989 р. область відвідало 2175 груп із Східної Словаччини в складі 25690 чол.¹⁵ В 1989 р. 305 трудових колективів Закарпаття здійснювали двохстороннє співробітництво в рамках “дружніх зв’язків” (у 1986 р. – 199 колективів), з них 31 колектив мав прямі виробничі зв’язки із східнославацькими партнерами на договірній основі.¹⁶

Наприкінці 1980-х років поставки продукції за прямими зв’язками до Чехословаччини склали значну частину експорту Закарпаття. Відповідно до інформації Закарпатського обласного управління статистики від 17 листопада 1989 р. , за порівняльний період 9-ти місяців (січень-вересень), 1988 і 1989 рр. обсяг експорту продукції закарпатських підприємств за прямими зв’язками до ЧСРС зріс з 972,6 тис. до 6 379,9 тис. перевідних карбованців. А обсяг імпорту за прямим зв’язками із ЧСРС до Закарпаття збільшився із 826,1 до 4 017,3 перевідних карбованців.¹⁷

Таким чином, перехідний період межі 1980-1990-х років зіграв позитивну роль в процесі трансформації прикордонної співпраці до транскордонного співробітництва регіонів. Та реальну правосуб’єктність на здійснення транскордонних зв’язків загальноєвропейського типу межуючі прикордонні адміністративно-територіальні одиниці отримали лише після незалежнення України і 1991 р. , а потім – в 1993 р. і Словаччини.

Слід мати на увазі, що вперше основні пріоритети нового виду українсько-славацької міжрегіональної взаємодії були сформульовані уже в листопаді 1991 р. на конференції “Регіони в міжнародному співробітництві”, яка відбулася в східнославацькому місті Міхаловце за участі представників прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України, Словаччини, Польщі та Угорщини.¹⁸

Основою розвитку міжнародних відносин транскордонного співробітництва України із Словаччиною надалі стали загальноєвропейські норми і принципи. В 1993 р. Україна приєдналася до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами

або властями, підписаної країнами-членами Ради Європи в м. Мадрид 21 травня 1980 р. (т.зв. Мадридська конвенція)¹⁹. Згідно із Статтею 2 Конвенції: “Для цілей цієї конвенції “транскордонне співробітництво” означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей”²⁰.

Додатковий протокол до Мадридської конвенції (№159 або перший Протокол²¹) від 9 листопада 1995 р., підписаний державами-учасниками Конвенції, визначив правові засади транскордонної співпраці територіальних спільнот і влад. Протокол №2 до Європейської Рамкової Конвенції (№169²²) від 5 травня 1998 р. поширив принципи транскордонного співробітництва і на міжтериторіальну (міжрегіональну) співпрацю, тобто на взаємини регіонів різних країн, які навіть не межують безпосередньо один з одним. Таким чином, Рамкова Конвенція разом із двома додатковими протоколами становить загальні правові засади транскордонного співробітництва регіонів держав Європи, в т.ч. України і Словаччини.

Українсько-словацьке транскордонне співробітництво на сучасному етапі виконує наступні головні завдання і функції:

1. Українсько-словацьке транскордонне співробітництво спрямоване на комплексний розвиток межуючих прикордонних регіонів двох країн шляхом розширення торговельно-економічних, коопераційно-виробничих, науково-технічних, культурних та інших зв'язків прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, реалізації спільних інвестиційних проектів, програм з охорони довкілля, запобігання природних і техногенних катастроф, розбудови прикордонної інфраструктури та поглиблення контактів у гуманітарній сфері на міжрегіональному рівні.

2. Прагматичною суттю українсько-словацького транскордонного співробітництва є максимальне використання зовнішнього фактора для всебічного соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України і СР, з метою запобігання загрози перетворення їх у відсталі периферійні

провінції). Водночас таким шляхом здійснюється і вирівнювання рівнів регіонального розвитку прикордонних та внутрішніх – більш економічно потужних територій країн.

3. Українсько-словацька транскордонна співпраця – вагомий напрямок участі двох держав у загальноєвропейській інтеграції на регіональному рівні. Це – своєрідний додатковий “місток” для ефективного включення України в інтеграційні процеси, що ведуть до створення цілісної, об’єднаної Європи.

Водночас, важливими принциповими положеннями для українсько-словацького транскордонного співробітництва є те, що:

По-перше, генеральна мета транскордонного співробітництва полягає не в забезпеченні автономного – з елементами автаркії розвитку прикордонних регіонів, що само по собі неможливе, а у його головній спрямованості на зміцнення держави у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах.

По-друге, транскордонне співробітництво не може здійснюватися поза рамками реально існуючого правового і конституційного поля держави. Реалізація конкретних регіональних інтересів у процесі транскордонної взаємодії ніяким чином не повинна суперечити основним загальнодержавним інтересам.

По-третє, регіони, як основні суб’єкти транскордонних відносин, правочинні лише виключно в рамках делегованих їм компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені згідно з міжнародно-договірними домовленостями, чинним законодавством і рішеннями державного центру.

Становлення на цих принципах оновленої системи українсько-словацького транскордонного співробітництва, як необхідно визнати, проходило досить суперечливо. В 1990-1992 рр. західноукраїнські і східнословацькі прикордонні регіони зіграли серйозну роль в збереженні традиційно тісних економічних, культурних та інших зв’язків і формуванні нової інфраструктури взаємовідносин між Україною та Словаччиною на першому етапі державотворення. Результатом українсько-

словацької співпраці 1991-1992 р. , зокрема, стала ініціатива по створенню на початку 1993 р. першого в Центрально-Східній Європі за участі України транскордонного міжрегіонального об'єднання – Міжнародної асоціації “Карпатський Єврорегіон”. Але після незалежнення Словацької Республіки (1 січня 1993 р.) словацьке державне керівництво поступово дистанціювалося від розбудови системи транскордонних стосунків з Україною. За вказівкою уряду В.Мечіара в 1994-1998 рр. було блоковано участь східнославацьких регіонів СР у Карпатському єврорегіоні. Значну шкоду українсько-словацьким транскордонним зв'язкам нанесло введення словацькою стороною (урядом М.Дзурінди) в середині 2000 р. візового режиму для в'їзду українських громадян в СР та аналогічна відповідь України. Це все привело до того, що транскордонне співробітництво з СР зараз значно відстає від динаміки, глибини і різноманітності форм більш інтенсивного українсько-угорського і українсько-польського співробітництва.

Але, попри це, у взаємодії прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України і СР є і певні досягнення. На сучасному етапі позитивними результатами українсько-словацького транскордонного співробітництва, яке реалізують насамперед Закарпатська область України та Кошицький і Пряшівський краї Словаччини, в конкретних сферах співпраці є наступне:

У 2002 р. вперше після 3-річного спаду було відновлено обсяги зовнішньоторговельного обороту між Закарпаттям і словацькими краями на рівні показників другої половини 1990-х років. Загальний обсяг міжрегіональної торгівлі за 11 місяців 2002 р. , згідно з інформацією обласних зовнішньоекономічних структур, склав 23, 4 млн. дол. США (1998 р. – 23 млн. дол. США), і зріс, порівняно із відповідним періодом 2001 р. , на 19,8%. Обсяги експорту товарів до СР збільшилися на 26,4%, а імпорту з СР – лише на 6,4%. Позитивний баланс зовнішньої торгівлі з СР склав для Закарпаття майже 10 млн. дол. США.

... економічної торгівлі товарами Закарпаття з СР
(млн. дол. США²³)

Питання	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Експорт	6,0	7,8	10,9	10,4	10,4	14,4
Імпорт	13,1	12,8	11,1	5,2	4,3	7,3
Товарооборот	19,1	20,6	23,0	15,6	14,7	21,7

Словацькі інвестиції, вкладені в економіку прикордонної Закарпатської області, за обсягами наприкінці 2002 р. становили 8,3 млн. дол. США або 6,7 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в області. В Закарпатті діє 67 підприємств із словацькими інвестиціями. У відповідності до Закону України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в Закарпатській області”, реалізується 77 інвестиційних проектів на загальну суму 244,5 млн. дол. США, з них 5 проектів – за участі словацьких інвесторів на суму 3,6 млн. дол. США (з чого залучено уже 1,5 млн. дол. США).²⁴

У сфері науки, освіти і культури на договірній основі співробітничать провідні вузи прикордонних регіонів України і Словаччини, зокрема, Ужгородський національний університет і Кошицький та Пряшівський державний університети. Ужгородські і пряшівські вчені у започаткували регулярне проведення щорічних міжнародних наукових конференцій “Українсько-словацькі взаємини в галузі історії літератури та мови”, перша з яких відбулася в Ужгороді у вересні 2001 р., а друга – в м. Пряшів у вересні 2002 р.

З ініціативи словацьких і українських наукових центрів та неурядових асоціацій зовнішньої політики реалізовано ряд проектів щодо розвитку співробітництва між Україною і СР та іншими країнами Центрально-Східної Європи. Зокрема, проведено семінари і круглі столи експертів за темами: “Словаччина – Україна: напередодні введення візового режиму”, “Роль Карпатського єврорегіону у зміцненні безпеки і стабільності в Центральній і Східній Європі”, Роль Карпатського єврорегіону: на порядку денному – питання національних меншин”, “Карпатський єврорегіон: перспективи

економічного транскордонного співробітництва”, “Роль Карпатського євро регіону в подоланні можливих негативних впливів Шенгену”, “Україна та Словаччина: пошук спільних шляхів”, “Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці?”.

У сфері культури на рівні міжрегіонального українсько-словацького співробітництва здійснюється обмін професійними і аматорськими колективами. Щорічно в прикордонних областях України і СР проводяться міжнародні фольклорні фестивалі і свята національних меншин.

Крім того, українсько-словацьке транскордонне співробітництва інтенсивно здійснюється у сфері забезпечення прав національних меншин, позаяк на території Закарпаття мешкає понад 5 тис. осіб словацької національності, а на території Пряшівського краю майже 7 тис. українців та 21 тис. русинів, Кошицького – 2 тис. українців і 2 тис. русинів (згідно з даними переписів населення України і СР 2001 р.). Вагомим напрямком українсько-словацького транскордонного співробітництва в останні роки стала охорона довкілля та боротьби із загрозою і наслідками екологічних і техногенних катастроф на прикордонних територіях.

Важливим двостороннім міжнародно-правовим документом, який відкрив можливість розвитку транскордонної співпраці між Україною і Словаччиною, є “Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою” від 29 червня 1993 р.²⁵ Водночас, Україна і СР уже з початку 90-х років цілеспрямовано формували більш широку нормативно-правову базу регулювання окремих аспектів транскордонних відносин, шляхом укладання спеціальних двосторонніх міжнародно-правових договорів і угод.

Починаючи з 1993 р. було, наприклад, підписано ряд двосторонніх договорів щодо українсько-словацького державного кордону та його режиму – Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 р.; Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань від

1991 р. тощо. Укладено також комплекс угод про співробітництво у сфері транспорту і транспортної інфраструктури: Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про залізничне сполучення через державний кордон від 15 червня 1995 р.; Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про міжнародне автомобільне сполучення від 15 червня 1995 р.; Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про загальні принципи співробітництва і умови взаємовідносин у галузі транспорту від 15 червня 1995 р.; Угода між Міністерством транспорту України та Міністерством транспорту, пошт і телекомунікацій Словацької Республіки про визначення місця з'єднання проєктованих автомагістралі на українській стороні і автомагістралі D1 на словацькій стороні на українсько-словацькому державному кордоні на південний захід від м. Ужгорода між селами Сторожниця (Україна) і Загор (Словацька Республіка) та їх проходження у прикордонних областях від 7 березня 1997 р. Черговий комплекс угод регулює спільні дії сторін із збереження навколишнього середовища та попередження або ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф, особливо на прикордонних територіях - Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про співробітництво в галузі захисту рослин від 14 травня 1993 р.; Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про водогосподарські питання на прикордонних водах від 14 червня 1994 р.; Угода про співробітництво між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством охорони навколишнього середовища Словацької Республіки від 30 вересня 1994 р.; Угода між Урядом України і Урядом Словацької Республіки про співробітництво і допомогу при надзвичайних ситуаціях від 5 грудня 2000 р.

Цей перелік можна було б продовжити, так як проблем регулювання різних сфер транскордонного співробітництва торкаються багато положень чинних українсько-словацьких двосторонніх міжнародно-правових документів. Тобто, впродовж десятиліття (1993-2003 рр.) на міждержавному, міжурядовому, міжвідомчому рівнях стосунків між Україною і СР було сформовано розвинуту нормативну міжнародно-

правову основу регулювання двосторонніх транскордонних відносин.

Принциповим проривом у справі створення механізму регулювання українсько-словацьких транскордонних стосунків і взагалі новацією в міжнародно-договірній практиці України варто вважати підготовлену за абсолютно новими стандартами і підписану в Братиславі 5 грудня 2000 р. “Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво”.²⁶

Суттєвим позитивом цієї українсько-словацької Угоди є і чіткість тлумачення в ст. 1 застосованих понять, зокрема, “транскордонне співробітництво”, під чим розуміються – “всі адміністративні, технічні, економічні, соціальні і культурні заходи, спрямовані на зміцнення і розвиток відносин між Договірними Сторонами, а також населеними пунктами, містами і регіонами по обидва боки спільного державного кордону, включаючи укладення відповідних договорів з метою вирішення спільних проблем”. Визначено терміни “місцеві органи” та “регіональні органи” і погоджено взаємне надання інформації про їх тлумачення відповідно до змін організацій місцевого і регіонального управління (Ст.1), що актуальне у контексті створення з 2002 р. регіональної системи самоврядування в СР і майбутньої адміністративної реформи в Україні.

За вірець для українсько-словацької Угоди взято загальноєвропейські норми і принципи транскордонного співробітництва, схвалені Радою Європи. У ст. 3 зафіксовано, що: “Договірні Сторони підтримують будь-які ініціативи місцевих і регіональних органів влади, що базуються на розроблених у Раді Європи домовленостях між територіальними общинами й органами влади, спрямованих на розширення транскордонного співробітництва”.

Значно відрізняється від положень укладених Україною раніше угод про транскордонне співробітництво із сусідніми державами (Польщею, Білоруссю, Російською Федерацією та іншими²⁷) і перелік основних сфер, у яких буде забезпечуватися координація українсько-словацького транскордонного співробітництва, зокрема, міський і регіональний розвиток,

транспорт і зв'язок, прикордонна торгівля, енергетика, спільні проекти розвитку туризму, економічні проекти (спільні підприємства) тощо (Ст.9).

При цьому, пріоритет у виборі сфер, форм і напрямків співробітництва віддано безпосереднім суб'єктам транскордонних стосунків, а уряди двох держав, згідно зі ст. 4, будуть: "вирішувати всі правові, адміністративні або технічні проблеми, що могли б ускладнити розвиток транскордонного співробітництва, проводити консультації з цих проблем; підтримувати заходи місцевих і регіональних органів, спрямовані на встановлення і розвиток транскордонного співробітництва; на основі взаємних консультацій, у міру своїх можливостей, фінансувати місцеві і регіональні органи з метою розвитку співробітництва".

Це перший міжнародно-правовий документ України щодо транскордонного співробітництва, де центральна виконавча влада бере на себе конкретні зобов'язання, в т.ч. перед територіальними общинами, регіональними й місцевим органами влади про сприяння співпраці. Продуманим і раціональними є визначені ст. Ст.6-8 Угоди координуючі структури двостороннього транскордонного співробітництва – національні і змішані комісії, робочі групи експертів.

Перераховані та інші позитиви укладеної в грудні 2000 р. "Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво" варто вважати насамперед наслідком практичного застосування при розробці її положень рекомендацій Ради Європи щодо розвитку транскордонного співробітництва. Радою Європи ще раніше були розроблені типові договори всіх рівнів, в т.ч. міждержавних (міжурядових) і міжрегіональних про транскордонне співробітництво.

Рекомендовані Радою Європи стандарти використовуються також в практиці стосунків між Україною та СР для підготовки угод про транскордонне співробітництво на регіональному і місцевому рівнях.

В м. Кошице 17 грудня 1999 р. була підписана "Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким краєм СР". 28 Ця так звана Рамкова угода

передбачає, як зазначено в її преамбулі, що регіональні органи державної влади сприятимуть створенню в Закарпатській області та Кошицькому краї умов: "які б сприяли розвитку співпраці і господарській діяльності, в галузі культури, науки та освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища, туризму і рекреації та широкому спілкуванню між жителями обох регіонів".

Рамкова угода між Закарпаттям та Кошицьким краєм складається із 5-ти пунктів основної частини та заключного пункту 6 і прикінцевих положень. У пункті 1 перераховані погоджені завдання сприяння співпраці в галузі економіки: обмін досвідом в організації різних форм навчання з питань механізму ринкової економіки та зміни форм власності; участь суб'єктів господарської діяльності у взаємній торгівлі, контактах ділових кіл; взаємний розвиток експортно-імпорتنих відносин, в першу чергу у переробці надлишків сільськогосподарської продукції та виробництві товарів широкого вжитку із місцевої сировини; налагодження широкої кооперації в галузі використання сировини, матеріалів тощо; налагодження співпраці між господарськими та виробничими об'єднаннями, в тому числі шляхом створення спільних підприємств, господарських товариств та розширення спільної виробничої діяльності; розробка проектів щодо відкриття нових пунктів пропуску на спільному українсько-словацькому кордоні; підготовка спільних проектів щодо розбудови прикордонної та транспортної інфраструктури з поданням на міжнародний тендер для фінансування через спеціальні програми Європейської Комісії. Пункт 2 визначає основні напрямки співпраці сторін з охорони навколишнього середовища. Пунктом 3 передбачено сприяння співробітництву в галузі освіти, де включено і співпрацю в забезпеченні культурних, освітніх і духовних потреб української національної меншини в Кошицькому краї та словацької – в Закарпатті. Спільним завданням у сфері охорони здоров'я присвячено пункт 4 Рамкової угоди. Завдання співробітництва у галузі культури, спорту і туризму визначені в пункті 5. Завершальний пункт 6 угоди містить положення про те, що співпраця регіонів: "поширюється і на іншу діяльність, яка не врахована в цій

Рамковій угоді, якщо це корисно для обох сторін, в тому числі й на розширення контактів між містами-побратимами в рамках їх компетенцій”.

Згідно з прикінцевими положеннями Рамкової угоди, для вирішення організаційних питань двостороннього транскордонного співробітництва планувалося створення змішаної українсько-словацької міжрегіональної Координаційної ради з міжрегіонального співробітництва. При цьому вказувалося: “Персональний склад ради, спосіб призначення членів ради, спосіб та форма фінансування затрат, пов’язаних з діяльністю та організацією ради та її членів буде визначено в окремій угоді та статуті ради”.

Створення аналогічної Координаційної ради з міжрегіонального співробітництва передбачалося і Статтею 3 “Угоди про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Пряшівським краєм Словацької Республіки”¹, укладеної в листопаді 2000 р. Однак, до теперішнього часу такі координаційні ради в українсько-словацькому транскордонному співробітництві не діють.

Згідно з інформацією Посольства України в СР, протягом 1999-2001 рр. були укладені також двосторонні угоди про співробітництво між Івано-Франківською, Львівською областями України та Пряшівським краєм Словаччини. Окремі угоди про транскордонне співробітництво були підписані між Великоберезнянським районом Закарпатської області та Снинським округом Пряшівського краю, Ужгородським районом Закарпатської області та Михайлівським округом Кошицького краю, Ужгородським районом Закарпатської області та Пряшівським округом Пряшівського краю, Виноградівським районом Закарпатської області та округом Вранов-над-Топольов Пряшівського краю.

Таким чином, можна констатувати, що до сьогодні уже сформовано розвинуту і в основному достатню міжнародно-правову, міжрегіональну договірну базу українсько-словацького транскордонного співробітництва. Вона відповідає загальноєвропейським стандартам транскордонної взаємодії, створює більш-менш чіткі правові рамки і засади двосторонніх транскордонних стосунків і відкриває можливість для

ефективного співробітництва прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України і Словаччини.

Разом з тим, принципи, закріплені в чинних двох- і багатосторонніх міжнародно-правових актах недостатньо швидко впроваджуються в практику українсько-словацьких транскордонних стосунків, тому організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва між Україною та СР залишається поки що малоефективним.

Згідно із Статтею 7 “Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво”: “З метою виконання цієї Угоди і забезпечення координації дій Договірні Сторони, у разі потреби, створять Комісію, склад, місцезнаходження, порядок роботи і фінансування якої визначаються Положенням про Комісію. Щодо конкретних питань співробітництва в Комісії можуть створюватися робочі групи експертів.” Однак, ні Комісія, ні робочі групи з питань українсько-словацького транскордонного співробітництва впродовж 2001-2002 рр. не були сформовані. Навпаки, на двосторонньому рівні взагалі ставилося питання про ліквідацію самостійно існуючих двох змішаних українсько-словацьких міжурядових комісій – з питань економічного та науково-технічного співробітництва та з питань національних меншин, освіти і культури шляхом об’єднання їх в одну міжурядову українсько-словацьку комісію. Принципові заперечення проти такого підходу обидві сторони висловили на 9-му засіданні міжурядової українсько-словацької Комісії з питань торгово-економічного і науково-технічного співробітництва (м. Київ, 23-25 січня 2002 р.). І лише Протоколом 10-го засідання цієї Комісії (м. Братислава 5-7 листопада 2002 р.) накінець було визначено, що: “... у відповідності з Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво необхідно створити в рамках Комісії робочу групу з питань транскордонного співробітництва”. Сторони досягли домовленість про порядок призначення керівників української і словацької частини цієї робочої групи та проведення першого засідання українсько-словацької робочої

групи з транскордонного співробітництва в Словаччині на початку 2003 р.

Позитивне значення для вдосконалення системи і механізму регулювання транскордонного співробітництва України і СР мають здійснені на державному рівні кроки із формування законодавства України та розвитку іншої нормативної бази у сфері транскордонних відносин.

Уже підготовлено проект Закону України "Про транскордонне співробітництво", де зафіксовано зміст основних понять, принципи транскордонного співробітництва, визначено засади організації та управління транскордонним співробітництвом, політику державної підтримки та фінансове забезпечення транскордонної співпраці. Хоча, все ж, не можна повністю погодитися із всіма положеннями і змістом дефініцій проекту Закону. Крім того, даний спеціальний Закон є загальноєвропейським прецедентом в національному правовому регулюванні транскордонного співробітництва.

Кабінет Міністрів України 29 квітня 2002 р. затвердив Постанову №587 "Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів", що передбачає створення Міжвідомчої комісії з питань розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів і реалізацію спеціальної Програми розвитку єврорегіонів в Україні.

Вдосконалення механізму регулювання українсько-словацького транскордонного співробітництва варто здійснювати і з врахуванням досвіду розвитку міжнародної і національної системи регулювання транскордонних зв'язків, накопиченого в СР. Специфіка чинної нормативної основи транскордонних відносин Словаччини полягає, з-поміж іншого, в наступному:

Міжнародно-правову основу міжнародних відносин транскордонного співробітництва СР, крім загальноєвропейських норм та комплексу двох- і багатосторонніх договорів СР із сусідніми державами, складають також спеціальні міжурядові двосторонні угоди із транскордонного співробітництва. Вони повністю базуються на принципах і рекомендаціях Ради Європи, насамперед на

положеннях Мадридської конвенції 1980 р. та двох протоколів до неї.

Словаччина уклала наступні двосторонні угоди такого типу: а) Угода між урядом Словацької Республіки і урядом Республіки Польща про транскордонне співробітництво від 18 серпня 1994 р.; Угода між урядом Словацької Республіки і урядом Чеської Республіки про транскордонне співробітництво від 2 листопада 2000 р.; в) Угода між урядом Словацької Республіки і урядом Угорської Республіки про транскордонне співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями і органами влади від 23 квітня 2001 р.

Новим моментом у чинному законодавстві СР у сфері транскордонного співробітництва є комплекс законів з реформи системи самоврядування, схвалений у 2001 р. , котрим передбачено створення регіональних органів самоврядування і заснування з 1 січня 2002 р. 8-ми самоврядних країв та перерозподіл компетенцій між органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, в т.ч. у сфері міжнародних відносин у цілому та транскордонного і міжрегіонального співробітництва, зокрема.

Так, Законом СР про самоврядування вищих територіальних одиниць (закон про самоврядні краї) від 4 липня 2001 р. чітко визначені компетенції регіональних органів самоврядування у сфері міжнародних стосунків. Абзац (1), § 5 "Міжнародне співробітництво" даного Закону передбачає, що самоврядний край СР може в рамках своїх компетенцій співпрацювати з адміністративно-територіальними одиницями і регіональними владами інших країн. Словацький самоврядний край має право стати членом міжнародного об'єднання регіонів або регіональних органів влади. Абзацом (2) §5 Закону однозначно передбачено, що міжнародне співробітництво самоврядних країв СР здійснюється виключно на основі письмової угоди, яка повинна включати: а) назви і юридичні адреси учасників угоди; б) предмет угоди (співробітництва); в) термін дії укладеної угоди. Абзацом (3) визначено, що у випадку необхідності створення спеціального міжнародного органу для координації міжрегіонального співробітництва, порядок його заснування має бути зафіксований в угоді. Даний орган може

створюватися і діяти лише на принципах приватного права. Абзац (4) § 5 Закону передбачає, що укладену в письмовій формі угоду про міжнародне співробітництво має затвердити регіональний парламент більшістю голосів після попереднього схвалення її тексту іноземним регіоном-партнером або його органами влади. Положеннями Абзацу(5) передбачено, що міжнародне співробітництво або членство словацького самоврядного краю в міжнародному об'єднанні не може суперечити конституції СР, конституційним та іншим законам СР, міжнародним договорам СР. Абзацами (6) і (7) § 5 вказаного Закону визначено механізм державного контролю за міжнародним співробітництвом словацьких самоврядних країв. Копії укладених угод про міжнародне співробітництво або документів про членство в міжнародних об'єднаннях самоврядні краї надають крайовим державним адміністраціям. Останні, у випадку невідповідності цих документів положенням і вимогам даного Закону, можуть подати судовий позов на денонсацію угод про міжнародне співробітництво або членство самоврядного краю в міжнародних об'єднаннях.

В сучасному розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва основну роль повинні грати регіональні органи самоврядування і територіальні громади прикордонних адміністративно-територіальних одиниць обох держав. Тобто, головною ланкою транскордонної співпраці України і СР є зв'язки на рівні області з українського боку та самоврядного краю – з словацького (або українські обласні Ради – словацькі крайові виборні представництва-регіональні парламенти).

Як в Україні, так і в СР, згідно з чинним законодавством, регіональні державні органи виконавчої влади – обласні і крайові державні адміністрації мають досить обмежені компетенції щодо самостійної діяльності у сфері міжнародних стосунків. Держадміністрації фактично можуть вступати у договірні міжнародні, в т. ч. транскордонні відносини лише за спеціальним дозволом вищестоячих органів державної виконавчої влади. Тобто, на здійснення держадміністраціями прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України і СР акцій міжнародного характеру та укладення угод з

транскордонного співробітництва із зарубіжними партнерами їм повинні надаватися повноваження за спеціальними рішеннями центрального уряду у кожному конкретному випадку. Регіональні і місцеві органи самоврядування України та СР, навпаки, мають значно більшу самостійність для здійснення міжнародного співробітництва на договірній основі із зарубіжними партнерами і не потребують, наприклад, для укладення угод про транскордонне співробітництво із аналогічними зарубіжними органами самоврядування спеціального дозволу з боку центральних органів державної влади.

Однак, в українсько-словацькому транскордонному співробітництві, як у двох-, так і багатосторонньому, пріоритет зв'язків регіональних органів самоврядування поки що не діє повним чином. З українського боку і на сучасному етапі ініціаторами та реалізаторами більшості акцій міжнародного, транскордонного характеру і надалі виступають обласні і районні державні адміністрації та їх відповідні структури – управління і відділи, які відповідають за зовнішні зв'язки. У регіональних і місцевих органах самоврядування України аналогічних структур організації та координації транскордонного співробітництва, як правило, поки що нема. Недостатній рівень розвитку української системи самоврядування загалом приводить до того, що самоврядні органи, зазвичай, грають другорядну або парадно-показову роль в системі транскордонного співробітництва між Україною і СР. Тому українська сторона у транскордонному співробітництві з СР продовжує хибно орієнтуватися на розвиток зв'язків між держадміністраціями.

Цілком можливо, що для правової “чистоти” документів про транскордонне співробітництво та закріплення в їх текстах положень про пріоритет зв'язків органів самоврядування і територіальних громад, необхідним буде перегляд (якщо і не переукладення) підписаних у 1999-2001 рр. міжрегіональних українсько-словацьких угод між Закарпатською, Львівською, Івано-Франківською областями України та Пряшівським і Кошицьким краями Словаччини.

Уже в найближчий час у практиці транскордонних відносин України і СР варто рахуватися ще із одним деструктивним елементом співпраці – повним припиненням транскордонного співробітництва на рівні районів західноукраїнських областей, з одного боку, та округів прикордонних східнословацьких країв – з іншого. Згідно із планами уряду СР щодо завершення адміністративної реформи, до кінця 2003 р. планується ліквідувати окружну ланку управління. Тобто, з 1 січня 2004 р. округи (окреси-райони) в СР перестануть існувати. Базовим місцевим елементом словацької системи самоврядування будуть населені пункти (міста, містечка, села). Відповідно, для районних органів державної влади і самоврядування України в СР уже не буде аналогічних партнерів. Це приведе до припинення договірної співпраці по лінії райони-округи. Існуючі угоди про транскордонне співробітництво між такими адміністративно-територіальними одиницями втратять силу.

Тому, для запобігання можливого негативного впливу наслідків розриву українсько-словацьких транскордонних зв'язків системи “райони-округи”, уже попередньо доцільно в розбудові договірних контактів на рівні місцевих органів самоврядування України і СР сприяти створенню розгалуженої системи прямого транскордонного співробітництва територіальних громад міст і сіл з обох боків кордону. Іншим напрямком подальшого розвитку договірних форм транскордонної співпраці є стимулювання укладення угод про співробітництво між регіональними асоціаціями та об'єднаннями місцевих органів самоврядування прикордонних областей України і Словаччини.

У жовтні 2001 р. Міністерство закордонних справ СР затвердило стратегічний документ “Головні цілі та інтереси СР стосовно України”. У ньому, з-поміж іншого, Словаччина зобов'язалася інтенсифікувати регіональне і транскордонне співробітництво з Україною з метою забезпечити чим більшу пропускну спроможність українсько-словацького кордону і водночас виконати вимоги Євросоюзу щодо охорони цього кордону від нелегальної міграції, організованої злочинності і міжнародного тероризму.²⁹

У 2002-2003 рр. саме питання спільного кордону і перспективи введення шенгенського режиму, як вважає словацька сторона, перетворюються у ключову проблему українсько-словацького співробітництва.

Питання шенгенського режиму на українсько-словацькому кордоні після майбутнього вступу СР до ЄС були основним предметом консультацій на переговорах держсекретарів міністерств закордонних справ України і СР – О.Чалого та Я.Фігеля в Братиславі у травні 2002 р. В липні 2002 р. в м. Кошице на переговорах держсекретарів міністерств закордонних справ СР, РП, ЧР і УР та України було розглянуто нову спільну ініціативу країн “вишеградської четвірки” щодо переговорів між ними і Україною про перспективи зниження бар’єрного характеру майбутнього східного зовнішнього кордону Євросоюзу, який пролягатиме зокрема і по лінії сучасних українсько-польських, українсько-словацьких і українсько-угорських кордонів. Погоджено, що майбутній східний кордон ЄС з Україною не повинен бути новою лінією розмежування в Європі. Шансом на впровадження нових форм транскордонного співробітництва з Україною після вступу держав Вишеграду у 2004 р. до ЄС може бути використання досвіду транскордонної співпраці, накопиченого в 1990-х роках РП, СР і ЧР на кордонах з ФРН і Австрією. Держсекретар МЗС України О.Чалий повідомив представників країн Вишеграду, що Україна планує в 2003 р. організувати в м. Ялта міжнародну конференцію за участі країн-членів ЄС і країн-кандидатів на вступ до ЄС з метою виробити спільні пропозиції стосовно того, щоб майбутній шенгенський східний кордон ЄС наблизив Україну до об’єднаної Європи, а не відмежував українську державу від неї.³⁰

Готовність вищих офіційних словацьких органів до розширення співробітництва з Україною, однак, у деяких випадках не завжди знаходить продовження в конкретних кроках регіональних органів влади СР з розвитку транскордонних зв’язків з українськими партнерами. До теперішнього часу так і не склалися навіть стійкі зв’язки керівництва прикордонних регіонів України і СР.

Нарадимося останніх років жоден з провідних керівників прикордонних Кошицького і Пряшівського країв СР не проявив інтересу до предметних переговорів із керівництвом сусідньої Ікаринської області України. Ні голови прикордонних словацьких крайових адміністрацій, ні голови самоврядних країв ("жупани") поки що офіційно не відвідали Закарпаття. Тобто, на сучасному етапі в українсько-словацькому транскордонному співробітництві поки що не склалася система постійної взаємодії керівництва прикордонних регіонів. Доля вини в цьому є і з української сторони, позаяк певну інерційність у розвитку прямих особистих контактів на рівні керівництва прикордонних регіонів України і СР проявляють державні адміністрації та Ради західноукраїнських областей.

Політична воля з боку державного керівництва України і СР до розвитку добросусідських відносин і транскордонного співробітництва існує. Але додаткової ініціативи, в т. ч. і від української сторони потребує активізація дій з метою реалізації практичних кроків на міжрегіональному рівні. Поки не налагодиться ефективна система взаємодії і постійних контактів регіональних органів влади і самоврядування прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України і СР, кроки центральної влади із розвитку українсько-словацького транскордонного співробітництва будуть малорезультативними і переважно декларативними. Активізації транскордонних стосунків Закарпатської області, як варто сподіватися, буде служити спеціальна Програма співробітництва Закарпаття із сусідніми адміністративно-територіальними одиницями країн Центрально-Східної Європи у 2003 р. Вона була схвалена сесією обласної Ради у січні 2003 р.

Загалом, незважаючи на появу нових підходів до транскордонного співробітництва як на загальнодержавному так і на регіональному рівнях слід визнати, однак, що співробітництво прикордонних регіонів України і СР поки що не існує як цілісне, системне явище. Воно ще неповним чином виконує важливу функцію соціально-економічного підйому межуючи регіонів наших країн. Тому практика українсько-словацької взаємодії потребує критичного аналізу і кардинального вдосконалення.

В плануванні довгострокової стратегії співпраці прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України і СР необхідно враховувати ризики можливого негативного впливу на транскордонні стосунки нової геополітичної конфігурації на європейському континенті після запланованої на 2004 р. чергової хвилі розширення ЄС і НАТО, бар'єрного характеру шенгенського режиму, звуження можливостей країн Центрально-Східної Європи – майбутніх нових членів ЄС самостійно приймати рішення щодо розвитку стосунків з Україною тощо. У цьому контексті, продуктивними можуть бути превентивні спільні кроки прикордонних регіонів України і Словаччини щодо формування погодженої позиції з ключових питань транскордонного співробітництва і представлення їх загальноєвропейським інституціям, в т. ч. з метою отримання додаткового фінансування із спеціальних фондів ЄС для реалізації українсько-словацьких транскордонних проектів. У цілому в транскордонній співпраці України і СР назрів час як для системних перетворень, так і для конкретних, насамперед, спільних економічних кроків, щоб реальні результати такого співробітництва накінець були предметно відчутні в повсякденному житті більшості населення межуючих регіонів двох країн.

1. Будівництво нової Європи. Прикордонне співробітництво у Центральній Європі / За ред. В.Гудака. – Ужгород: Закарпаття, 1997; Розвиток громад і регіонів України / За ред. С.Максименка. – К.: Логос, 1999; Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / За ред. С.Максименка – К.: Логос, 2000; На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів / За ред. С.Максименка, І.Студенікова.
2. Ілько І., Палінчак М., Лендьял М. Карпатський євро регіон як модель регіонального співробітництва у Центрально-Східній Європі. – Ужгород: Карпатський фонд-IREX, 1998, Карпатський євро регіон: 5 років діалогу та співробітництва / Відпов. ред. М.Бідзіля. – Ужгород: ІВА, 1998; Карпатський Євро регіон-Carpatian Euroregion. – Ужгород: Карпатський фонд, 2001.
3. Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine)

November 23, 2000. Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001. Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia. October 12, 2001. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.

4. Про основні напрями та план співробітництва Закарпатського обкому Компартії України з партійними комітетами демократичної орієнтації, які створені в Саболч-Сатмарській області Угорської Республіки, Сату-Марському повіті Румунії, Східно-Словацькому краї ЧСФР на 1990 рік // ДАЗО. - Ф.П-1. - Оп.34. - Спр.89. - А.15.
5. Там само.
6. Основні напрями та план співробітництва Закарпатського обкому Компартії України з партійними комітетами демократичної орієнтації, які створені в Саболч-Сатмарській області Угорської Республіки, Сату-Марському повіті Румунії, Східно-Словацькому краї ЧСФР на 1990 рік// ДАЗО. - Ф.П-1. - Оп.34. - Спр.89. - А.16.
7. Там само. - А.17.
8. Информация о ходе выполнения постановления ЦК КПСС «О плане связей КПСС с коммунистическими и рабочими партиями социалистических стран на 1988-1989 годы» // ДАЗО. - Ф. П-1. - Оп.33. - Спр.57. - А.4.
9. Там само. - А.8.
10. Оперативная информация идеологического отдела Закарпатского обкома КПУ о ситуации в приграничных областях соседних социалистических стран состоянием на 25 декабря 1989 г. // ДАЗО. - Ф. П-1. - Оп.3. - Спр.75. - А.54-55.
11. Там само.- А.55.
12. Інформація про становище в Східно-Словацькому краї ЧССР//ДАЗО. - Ф. П-1. - Оп.34. - Спр.89.- А.8-9,11.
13. Там само. - А.11.
14. Інформація Про проведення мітингу на радянсько-чехословацькому кордоні з нагоди свята Перемоги і 45-ої річниці визволення Чехословаччини та деякі оціночні моменти політичної ситуації в ЧСФР // ДАЗО. - Ф. П-1. - Оп.34. - Спр.89. - А.21.
15. Там само. - А.24.
16. Итоговые данные об обмене группами по линии местных связей между Закарпатской областью УСССР и Восточно-Словацким краем ЧССР// ДАЗО. - Ф. П-1. - Оп.25. - Спр.206. - А.130.

17. Данные зарубежных связей Закарпатской области с Восточно-Словацким краем ЧССР в 1989 году // ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп.33.- Спр.57. – А.11.
18. Там само.
19. О развитии внешнеэкономических связей в Закарпатской области // ДАЗО. – Ф. П.-1. – Оп.33. – Спр.75. – А.78-79.
20. Карпатський єврорегіон. 5 років діалогу та співробітництва. – С.1.
21. Постанова Верховної Ради України “Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року”//Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів (1991-1995 рр.). У двох книгах. Книга 2.- К.Юрінком Інтер.-1998.-С.387.
22. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (версія українською мовою). -Братислава,1999.-С.123.
23. Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями//Там само.-С.144-148.
24. Протокол №2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва//Там само.-С.149-152.
25. Підраховано за: Закарпаття-Словаччина. – Ужгород: Закарпатське облуправління статистики, 2001. – С.4; Інформація про стан зовнішньоекономічних зв'язків Закарпатської області із Словаччиною.- С.1.
26. Там само. - С.14-15; С.2-3.
27. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою// Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики України, архіву ООН та інших міжнародних організацій (далі – ВАЗП МЗС України). – Ф. Двосторонні договори і угоди. – Розділ (Р.) Словаччина, Словацька Республіка. – Спр. 330.- А. 1-15; Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Політика і час.- 1993.- № 8. – С.88-92.
28. Див.: Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво // Поточний архів Міністерства економіки і європейської інтеграції України. – Вх. № 29-33/009 від 10 січня 2002 р. - С.1-5; Dohoda

29. 1991. zákon Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny (o vzájomnej spolupráci // Zbierka zákonov č.172/2001. – Čiastka 73. 8.12.1999).
30. Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Кошицьким краєм Словацької республіки від 17.12.1999. – С.1-3.
31. Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Пряшівським краєм Словацької Республіки. – С.1-3.
32. Slovensko 2002. Súhrná správa o stave spoločností./Ed.M.Kollár, G.Mesežnikov.-Bratislava: IVO,2002.- S.415.
33. Ibid.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТТЯ У ПРОБЛЕМІ ДИХОТОМІЇ СХІД-ЗАХІД

Протягом багатьох століть історія без перерви, невтомно вчить людство. За цей час історичне пізнання стало засобом накопичення досвіду суспільного життя, культурного розвитку, шляхом формування національної самосвідомості, гарантією спадкоємності поколінь, основою реалізації суспільного виховання, підґрунтям політичної діяльності, умовою історичного передбачення.

Вивчення та пізнання історії дає змогу кожному народові знайти своє місце у світовому історичному процесі, культурно і національного самовизначитись, тобто усвідомити себе окремою етнічною спільнотою, що суттєво сприяє консолідації суспільства, мобілізації його для вирішення начальних життєво важливих проблем.

З проголошенням незалежності України у всіх сферах суспільного життя успіх реформаційних перетворень значною мірою залежить від рівня національної самосвідомості народу в тому числі історичного населення Закарпаття. В основі цього рівня населення Закарпаття, його культурно-історичного розвитку лежить дихотомічна Схід-Захід ментальність, закодована на рівні свідомості і підсвідомості історичного досвіду народу, який активно впливає на перебіг суспільних подій сучасності.

Проблема специфіки закарпатської національної ментальності визначається її дихомією Схід-Захід у таких факторах: геополітичне становище території Закарпаття; впливом двох початкового головних шарів; традиційно-побутової культури – землеробської і скотарської; багатовіковою відсутністю у закарпатського люду приналежності до власної національної держави; частою роз'єднаністю закарпатських земель; цілеспрямованим нищенням і денационалізацією закарпатської еліти;

Підписано до друку 10.01.03 Формат 60x84/16 Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 19,99 Облік.-вид.арк. Замовлення № 520
Тираж 150 17,55

Видавництво Ужгородського національного університету
м.Ужгород, вул.Капітульна, 18.

